

**Синчак Богдан Анатолійович,**  
доктор філософії з журналістики, доцент,  
завідувач кафедри журналістики  
ПВНЗ «Український гуманітарний інститут»  
[orcid.org/0000-0002-8186-5692](https://orcid.org/0000-0002-8186-5692)  
[bsynchak@gmail.com](mailto:bsynchak@gmail.com)

## **ЗВИНУВАЧЕННЯ В ОБМЕЖЕННІ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ: АРГУМЕНТАЦІЯ ООН ТА УКРАЇНИ**

Актуальність теми дослідження зумовлюється висунутими ООН на адресу України звинуваченнями в обмеженні релігійної свободи, які подаються в контексті обмеження діяльності московського патріархату на основі ухваленого у 2024 р. Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» № 3894-IX. У контексті заявленої проблематики окремої уваги потребує розгляд аргументації ООН та України як обох сторін, що фігурують в означеній ситуації. У ході дослідження охарактеризовано фрагмент 41 періодичної доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини, що стосується проблематики обмеження релігійної свободи. Визначено основні акценти 84–88 пунктів доповіді. Прокоментовано їх узгодження з поточною ситуацією в Україні. Наведено контраргументи Міністерства закордонних справ України й Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Окреслено окремі пункти Резолюції ПАРЕ від 17 квітня 2024 р. та звіту Інституту вивчення війни (ISW) від 9 квітня 2023 р., що стосуються характеристики позарелігійної інформаційно-підривної діяльності московського патріархату. Визначено статті Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, які можуть відповідати обґрунтуванням щодо впровадження обмежень функціонування московського патріархату в Україні. Окрему увагу спрямовано на Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (МПГПП), адже його положення можуть не відображати актуальних геополітичних реалій, а саме щодо відсутності тлумачення поняття зловживання релігійною свободою. Саме тому в ході дослідження виникли підстави вважати, що МПГПП потребує актуалізації.

**Ключові слова:** ООН, обмеження релігійної свободи, УПЦ МП, інформаційна війна в релігійній площині, російсько-українська війна.

**Synchak Bohdan,**  
PhD in Journalism, Associate Professor,  
Head of the Department of Journalism  
Ukrainian Institute of Arts and Sciences  
[orcid.org/0000-0002-8186-5692](https://orcid.org/0000-0002-8186-5692)  
[bsynchak@gmail.com](mailto:bsynchak@gmail.com)

## **ACCUSATIONS OF RESTRICTING RELIGIOUS FREEDOM: ARGUMENTS OF THE UNITED NATIONS AND UKRAINE**

The relevance of the research topic is due to the UN's accusations of restricting religious freedom against Ukraine, which are presented in the context of restricting the activities of the Moscow Patriarchate on the basis of the law "On the Protection of the Constitutional Order in the Field of Religious Organizations" No. 3894-IX adopted in 2024. In the context of the stated issues, special attention should be paid to the arguments of the UN and Ukraine, as both parties involved in this situation. In the course of the study, the author characterizes a fragment of the 41st periodic report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the issue of restrictions on religious freedom. The main emphases of 84–88 paragraphs of the report are identified. Their coordination with the current situation in Ukraine is commented on. The counterarguments of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and the Center for Strategic Communications and Information Security are presented. Some points of the PACE Resolution of April 17, 2024 and the report of the Institute for the Study of War (ISW) of April 9, 2023, concerning the characteristics of the extra-religious information and subversive activities of the Moscow Patriarchate

are outlined. The article identifies the articles of the International Covenant on Civil and Political Rights that may be relevant to the justification for imposing restrictions on the functioning of the Moscow Patriarchate in Ukraine. Particular attention is paid to the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), since its provisions may not reflect current geopolitical realities, namely in the context of the lack of interpretation of the concept of abuse of religious freedom. That is why the study found grounds to believe that the ICCPR needs to be updated.

**Key words:** UN, restrictions on religious freedom, UOC-MP, information warfare in the religious sphere, Russian-Ukrainian war.

**Постановка проблеми.** У 41-й періодичній доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини, яку оприлюдненою 31 грудня 2024 р., зазначається про обмеження в Україні свободи релігії чи переконань. Цей висновок безпосередньо стосується ухваленого в серпні 2024 р. Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» № 3894-IX, у якому йдеться про регулювання діяльності релігійних організацій, яке має унеможливити функціонування на території України церков, що мають керівні центри впливу в країні-агресорі – росії. Подібні звинувачення вже звучали на адресу України, зокрема від «лідеркии молодіжного крила Республіканської партії США К. Вайтфорд, яка в день інавгурації Д. Трампа закликала припинити переслідування Московської Церкви в Україні». При цьому зазначається, що її батько І. Вайтфорд є діючим протоєреєм МП в США (Релігійно-інформаційна служба України, 2025). Також варто згадати слова Папи Римського Франциска, який після ухвалення в Україні вищезгаданого Закону заявляв, що «жодна християнська церква не буде скасована прямо чи опосередковано: церкви не можна чіпати» (Радіо Свобода, 2024). Раніше в цьому контексті очільник РПЦ, патріарх кирило заявляв таке: «Ми зі смутком спостерігаємо, як у багатьох країнах світу діти нашої церкви стають об'єктом переслідування й навіть гноблення лише за те, що вони є носіями багатовікової російської культури, яка нерозривно пов'язана зі спадщиною російської державності. Так зване скасування російської культури, нахабний наклеп і безкарне знищення УПЦ [МП]» (Главком, 2023). Ця теза, з іншого боку, може якнайкраще характеризувати причини обмеження діяльності МП в Україні та закордоном. Отже, основна проблематика дослідження полягає у визначенні правомірності міжнародної оцінки ситуації, зокрема на прикладі 41 доповіді ООН, а також в аналізі

контраргументації України, зіставленні конструктивності аргументів обох сторін.

**Огляд актуальних публікацій.** Українські науковці з різних сторін звертають увагу на проблемне явище дотримання релігійної свободи в Україні в умовах війни. Наприклад, А. Колодний та Л. Филипович акцентують на тому, що в умовах російсько-української війни питання свободи релігії в Україні є викликом (Колодний, Филипович, 2023, с. 111–130). Це підтверджує актуальність заявленої проблематики. Натомість А. Полешко аналізує зміст релігійної свободи в системі прав людини згідно із сучасністю (Полешко, 2024, с. 237–241). Це свідчить про необхідність перегляду змісту правової системи в контексті актуальних геополітичних реалій. І. Ігнатченко звертає увагу на «проблеми механізму адміністративно-правового регулювання захисту та гарантування прав на свободу думки, совісті, релігії в Україні» (Ігнатченко, 2022, с. 146–154). У цьому контексті Т. Горбачевська дає ґрунтовну оцінку взаємозв'язку права та свободи релігії й переконань (Горбачевська, 2024). Отже, загальний фокус уваги згаданих науковців указує зацікавленість заявленою проблематикою з акцентами на співвідношення релігійної свободи та права в Україні. Проте звинувачення ООН в обмеженні релігійної свободи не було предметом дослідження означених науковців.

Саме тому **метою дослідження** є визначення специфіки обмеження релігійної свободи в контексті національної безпеки й конструктивності аргументів ООН та України.

**Основна частина.** Згідно з 9 пунктом резюме ООН, «на території, яка знаходиться під контролем Уряду України, набули чинності нові законодавчі положення щодо релігійних організацій. Вони забороняють діяльність Російської Православної Церкви (РПЦ) в Україні та українських релігійних організацій, які пов'язані з організаціями на території Російської Федерації (РФ). Цей закон встановлює непропорційні

обмеження свободи релігії чи переконань» (Моніторингова місія ООН, 2024). Останнє формулювання має дискусійний характер, адже тлумачення «непропорційності» обмежень може трактуватися по-різному. Тому в контексті розгляду заявленої проблематики потрібно

детальніше розглянути й прокоментувати позицію Управління Верховного комісара ООН щодо свободи релігії чи переконань в Україні (див. таблицю 1).

Параметри української національної безпеки передбачають обмеження використання

Таблиця 1

**ООН про свободу релігії чи переконань в Україні (31.12.2024)  
(Моніторингова місія ООН, 2024)**

| <b>№ пункту доповіді/основний зміст пункту/акцент/коментар</b> |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 84                                                             | «Зміни [в Законі України], обґрунтовує обмеження свободи релігії чи переконань та свободи релігійних об'єднань «національною (громадською) безпекою». Проте ані Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП), ані Європейська конвенція з прав людини не визнають «національну безпеку» підставою для таких обмежень. Водночас ці зміни запроваджують непропорційні обмеження свободи релігії чи переконань» (Моніторингова місія ООН, 2024).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | Положення МПГПП та Європейської конвенції з прав людини потребують актуалізації у зв'язку зі зміною архітектури міжнародного права, спричиною збройним нападом РФ на Україну.                                                                                                                                                                          |
| 85                                                             | «Зміни забороняють діяльність «іноземних релігійних організацій, що розташовані в державі, яка здійснює збройну агресію проти України або окупацію її території», і конкретно забороняє діяльність РПЦ. Також передбачено, що суд може припинити українську релігійну організацію, якщо буде доведено її зв'язок із забороненою іноземною організацією. Це викликає занепокоєння, оскільки реалізація цих положень може вплинути на Українську Православну Церкву (УПЦ) [московського патріархату]» (Моніторингова місія ООН, 2024).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | УПЦ МП заявляла про розірвання зв'язків з МП, якщо цей процес не був фіктивним, це не мало б стосуватися їх. Проте, якщо є фактичні підстави вважати зв'язки з РФ чинними, в умовах війни це питання нагальної потреби.                                                                                                                                |
| 86                                                             | «Припинення релігійної організації є суворим обмеженням, яке впливає на здатність осіб сповідувати свою релігію чи переконання разом з іншими людьми та загрожує життєздатності громади в цілому, що вимагає дуже серйозних причин для обґрунтування обмеження. Україна не продемонструвала необхідності і пропорційності цього заходу, наприклад, чому менш обмежувальні заходи, як от дії проти конкретних осіб, відповідальних за порушення, були б невідповідними та недостатніми» (Моніторингова місія ООН, 2024).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | За словами очільника РПЦ, МП переслідують за те, що «вони є носіями багатовікової російської культури, яка нерозривно пов'язана з спадщиною російської державності», а вона має шовіністичну політику проти України.                                                                                                                                   |
| 87                                                             | «Більш того, зміни також встановлюють, що релігійна організація припиняється, якщо її «уповноважені особи» засуджені за злочини, включаючи злочини проти національної безпеки, або якщо організація «неодноразово» поширювала «пропаганду ідеології «руського міра». Ці розпливчаті формулювання не дають чіткого уявлення про те, що вимагає закон. Такі положення можуть спричинити притягнення всієї громади до відповідальності за дії окремих осіб. Більш того, занадто широкі і нечіткі формулювання можуть ставити під загрозу право на свободу вираження поглядів» (Моніторингова місія ООН, 2024).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | У Законі України «Про заборону пропаганди російського режиму» № 2265-IX подається визначення терміна ідеологія «руського міра». Не зрозуміло, чи враховано це ООН під час формулювання цього пункту звіту.                                                                                                                                             |
| 88                                                             | «Зміни також забороняють українські релігійні організації, які афілійовані з іншою організацією, яка пов'язана з забороненою організацією, що робить можливим припинення пов'язаних між собою релігійних організацій без індивідуального розгляду. Зрештою, на основі рішення органу виконавчої влади про заборонену афілійованість зобов'язує державні органи розірвати договори оренди майна з релігійними організаціями до судового рішення. Враховуючи, що держава володіє та здає в оренду історичні церковні будівлі по всій Україні, це може позбавити релігійні організації доступу до релігійних приміщень. У минулому УВКПЛ спостерігало, що деякі церковні будівлі були закриті та недоступні для громади після скасування договорів оренди; ситуація, яка, особливо в громадах з невеликою кількістю церков, може обмежити здійснення свободи релігії та сприяти соціальній напруженості» (Моніторингова місія ООН, 2024). | Питання не продовження договору оренди МП державного майна в низці прецедентів аргументувалося недотриманням умов оренди, а саме самовільним знесенням і добудовою низки споруд на об'єктах, які мають історичну цінність. Крім того, приміщення використовували для зберігання проросійської літератури тощо (Synchak, Yelisovenko, Romanchuk, 2023). |
| <b>Рекомендації</b>                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| q)                                                             | «Внести зміни до закону «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», щоб забезпечити його повну відповідність МПГПП» (Моніторингова місія ООН, 2024).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | МПГПП датований 1973 р., імовірно, також потребує актуалізації.                                                                                                                                                                                                                                                                                        |

московію релігії як м'якої сили пропаганди для дестабілізації українського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни. Це підтверджується заявою Міністерства закордонних справ (далі – МЗС), згідно з якою «закон не передбачає заборони жодної з існуючих в Україні церков. Він лише не допускає підпорядкування релігійних організацій в Україні керівним центрам, які розміщуються в державі, що здійснила або здійснює збройну агресію проти України» (Міністерство закордонних справ України, 2025). Позиція МЗС з погляду дотримання міжнародного права полягає в тому, що Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» № 3894-IX «переслідує легітимну мету, є необхідним у демократичному суспільстві, передбачає демократичну процедуру, в якій останнє слово належить суду; є найменш обтяжливим, оскільки не накладає тягаря на совість віруючих, а лише виводить їх з-під тиску російської православної церкви, яка, що підкреслюється в Резолюції ПАРЄ, «є ідеологічним продовженням злочинного режиму» (Міністерство закордонних справ України, 2025). Сукупність викладених аргументів може свідчити про намагання України дотримуватися міжнародного права, але при цьому не давати зловживати ним в умовах війни. За словами Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, «така заборона не є обмеженням релігійної свободи, адже не стосується питань віросповідання. Ця заборона була введена з міркувань національної безпеки, адже Москва використовує РПЦ для пропаганди війни та поширення ідеології рашизму» (Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, 2025). Означена ідеологія характеризується у вищезгаданій Резолюції ПАРЄ від 17 квітня 2024 р., зокрема в пункті 13, де йдеться про те, що «ієрархія московського патріархату РПЦ, включно з патріархом кирилом, відстоює ідеологію «руського мира», оголошуючи війну проти України та «сатанинського» Заходу «священною війною всіх росіян», закликаючи православних пожертвувати собою за свою країну. Асамблея приголомшена таким зловживанням релігією та спотворенням християнської православної традиції режимом в. путіна та його ставлениками в ієрархії МП» (Parliamentary Assembly, 2024). Отже, представники міжнародної спільноти, а саме ООН

і ПАРЄ, подекуди по-різному формують ставлення до тієї частини діяльності московського патріархату, яка є сферою зловживання свободою чи переконань. Проте, якщо врахувати аргументи різних моніторингових місій, які вказують на це, можна зрозуміти обґрунтування України щодо обмеження діяльності московського патріархату на її території як чинника загрози національній безпеці. У звіті Інституту вивчення війни (ISW) від 9 квітня 2023 р. згадується, що «Росія продовжує використовувати релігію як зброю, намагаючись дискредитувати Україну на міжнародній арені, і використовує інформаційні операції про релігію для досягнення військових цілей» (ISW Press, 2023). Щонайменше ці наведені аргументи свідчать про зловживання московським патріархатом свободою релігії чи переконань на користь технологіям впливу в контексті інформаційної війни.

Окремої уваги потребує також МПГПП, адже його положення можуть не відображати актуальних геополітичних реалій, а саме в контексті відсутності тлумачення поняття зловживання релігійною свободою. Саме тому є підстави вважати, що МПГПП потребує актуалізації. Цікавими також є його положення, а саме статті 18, де йдеться про те, що «свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я й моралі, так само як й основних прав і свобод інших осіб» (Верховна Рада України, 1973). Ця стаття, імовірно, може бути підставою для обмеження діяльності МП в Україні в контексті забезпечення національної безпеки. Крім того, у пункті 2 статті 20 указується, що «будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом» (Верховна Рада України, 1973). Цей пункт може стосуватися позиції московського патріархату, згідно з якою, незважаючи на виданий у 2019 р. Патріарший і Синодальний Томос про автокефалію Православної Церкви України (ПЦУ), на основі численних заяв не визнається ні РПЦ, ні УПЦ МП.

**Висновки.** Наведенні в таблиці 1 дані вказують на дещо неповний підхід Управління Верховного комісара ООН з прав людини до

розгляду проблематики обмеження діяльності московського патріархату в Україні в умовах війни, адже в міжнародних документах, зокрема в Європейській конвенції з прав людини, на відміну від МПГПП, згадується про заборону зловживання правами (стаття 17). На цьому наголошується й у відповіді від МЗС, де згадується,

що, окрім забезпечення дотримання прав і свобод громадян, українська держава зобов'язана також уживати заходів щодо забезпечення їхньої безпеки. Таким чином, у ході підготовки звіту ООН варто було б урахувати той факт, що обмеження зловживання свободою не є рівнозначним обмеженню свободи.

### Список використаних джерел:

Батько захисниці УПЦ МП з команди Трампа – священник Московського Патріархату, – Шумило (2025). Релігійно-інформаційна служба України, 2025. URL: [https://risu.ua/batko-zahisnici-upc-mp-z-komandi-trampa---svyashchenik-moskovskogo-patriarhatu---shumilo\\_n153731](https://risu.ua/batko-zahisnici-upc-mp-z-komandi-trampa---svyashchenik-moskovskogo-patriarhatu---shumilo_n153731).

Горбачевська, Т. (2024). Свобода релігії й переконань і право: загальнотеоретичне дослідження. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, 2024. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі «Право». 249 с.

Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 вересня – 30 листопада 2024 року. Моніторингова місія ООН, 2024. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/Periodic-Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-September-to-30-November-2024>.

Заборона УПЦ МП: патріарх Кирило поскаржився на скасування російської культури. (2023). Главком, 2023. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/zaborona-upts-mp-patriarkh-kirilo-poskarzhivsja-na-skasuvannja-rosijskoji-kulturi-963376.html>.

Звинувачення України в обмеженні релігійної свободи – неправдиві. Пояснює Центр стратегічних комунікацій. (2025). Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, 2025. URL: <https://t.me/spravdi/44058>.

Ігнатченко, І. (2022). Актуальні проблеми механізму адміністративно-правового регулювання захисту та гарантування прав на свободу думки, совісті, релігії в Україні. *Право і суспільство*, 2022. № 5. С. 146–154.

Колодний, А., Филипович, Л. (2023). Свобода релігії в Україні: виклики в часи російсько-української війни. *Філософська думка*, 2023. Релігія у дискурсі війни. Issue 1. С. 111–130.

Коментар МЗС щодо неправдивих звинувачень ООН в нібито обмеженні Україною релігійних свобод. (2025) Міністерство закордонних справ України, 2025. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-shchodo-nepravdivih-zvinuvachen-onn-v-nibito-obmezheni-ukrayinoyu-religijnih-svobod>.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. (1973) Верховна Рада України, 1973. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text).

Полешко, А. (2024). Релігійна свобода: сучасний зміст і місце в системі прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Право*. Випуск 85, Частина 1. С. 237–241.

«Церкви не можна чіпати»: Папа Римський висловився щодо заборони РПЦ в Україні. (2024) Радіо Свобода, 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-papa-rymskyy-zaborona-tserkva/33091896.html>.

Alexei Navalny's death and the need to counter Vladimir Putin's totalitarian regime and its war on democracy. (2024) Parliamentary Assembly, URL: <https://pace.coe.int/en/files/33511/html>.

Russian Offensive Campaign Assessment, April 9, 2023. ISW Press, 2023. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-april-9-2023>.

Synchak, Bohdan, Yelisovenko, Yurii and Romanchuk, Svitlana. (2023). Information War in the Religious Sphere in the Context of the «Battle» for the Kyiv-Pechersk Lavra. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. Vol. 43: Iss. 7, Article 7. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2464>.

### References:

Batko zakhysnytsi UPTs MP z komandy Trampa – sviashchenyk Moskovskoho Patriarkhatu [The father of the UOC-MP defender from Trump's team is a priest of the Moscow Patriarchate] – Shumylo (2025). Religious Information Service of Ukraine, 2025. Retrieved from: [https://risu.ua/batko-zahisnici-upc-mp-z-komandi-trampa---svyashchenik-moskovskogo-patriarhatu---shumilo\\_n153731](https://risu.ua/batko-zahisnici-upc-mp-z-komandi-trampa---svyashchenik-moskovskogo-patriarhatu---shumilo_n153731) (data perehliadu: 24.03.24) [in Ukrainian].

Gorbachevska, T. (2024). Svoboda relihii y perekonan i pravo: zahalnoteoretychne doslidzhennia [Freedom of Religion and Belief and Law: A General Theoretical Study]. Yaroslav the Wise National Law University, 2024. Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Law. 249 c. [in Ukrainian].

Dopovid shchodo sytuatsii z pravamy liudyny v Ukraini [Report on the human rights situation in Ukraine]: September 1 – November 30, 2024. UN Monitoring Mission, 2024. Retrieved from: <https://ukraine.ohchr.org/uk/Periodic-Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-September-to-30-November-2024>.

Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-September-to-30-November-2024 (data perehliadu: 24.03.24) [in Ukrainian].

Zaborona UPTs MP: patriarch Kyrylo poskarzhivsja na skasuvannia rosiiskoi kultury [Ban on the UOC-MP: Patriarch Kirill complained about the abolition of Russian culture]. (2023). Glavkom, Retrieved from: <https://glavcom.ua/world/observe/zaborona-upts-mp-patriarkh-kirilo-poskarzhivsja-na-skasuvannja-rosijskoji-kulturi-963376.html> (data perehliadu: 24.03.24) [in Ukrainian].

Zvynuvachennia Ukrainy v obmezheni relihiinoi svobody – nepravdyvi. Poiasniuie Tsentr stratehichnykh komunikatsii [Ukraine's accusations of restricting religious freedom are false. Explains the Center for Strategic Communications]. (2025) Center for Strategic Communications and Information Security, Retrieved from: <https://t.me/spravdi/44058> (data perehliadu: 24.03.24) [in Ukrainian].

Ignatchenko, I. (2022). Aktualni problemy mekhanizmu administratyvno-pravovoho rehuliuвання zakhystu ta harantuvannia prav na svobodu dumky, sovisti, relihii v Ukraini [Actual problems of the mechanism of administrative and legal regulation of protection and guarantee of the rights to freedom of thought, conscience, religion in Ukraine]. *Law and Society*, 2022. № 5. С. 146–154 [in Ukrainian].

Kolodnyi, A., Filippovych, L. (2023). Svoboda relihii v Ukraini: vyklyky v chasy rosiisko-ukrainskoi viiny [Freedom of Religion in Ukraine: Challenges in the Time of the Russian-Ukrainian War]. *Philosophical Thought*, 2023. Religion in the discourse of war. Issue 1. С. 111–130 [in Ukrainian].

Komentar MZS shchodo nepravdyvykh zvynuvachen OON v nibyto obmezheni Ukrainoiu relihiinykh svobod [Commentary of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the UN's false accusations of Ukraine's alleged restriction of religious freedoms]. (2025) Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 2025. Retrieved from: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-shchodo-nepravdivih-zvinuvachen-oon-v-nibito-obmezheni-ukrayinoyu-religijnih-svobod> (data perehliadu: 24.03.24) [in Ukrainian].

Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights]. (1973) Verkhovna Rada of Ukraine, 1973. Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text) (data perehliadu: 24.03.24) [in Ukrainian].

Poleshko, A. (2024). Relihiina svoboda: suchasnyi zmist i mistse v systemi prav liudyny [Religious freedom: modern content and place in the human rights system]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series Law*. Issue 85, Part 1. pp. 237–241 [in Ukrainian].

«Tserkvy ne mozha chipaty»: Papa Rymskyi vyslovyvsia shchodo zaborony RPTs v Ukraini [“Churches cannot be touched”: Pope speaks on the ban of the ROC in Ukraine]. (2024). Radio Liberty, Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-papa-rymskyy-zaborona-tserkva/33091896.html>. (data perehliadu: 24.03.24) [in Ukrainian].

Alexei Navalny's death and the need to counter Vladimir Putin's totalitarian regime and its war on democracy. Parliamentary Assembly, 2024. Retrieved from: <https://pace.coe.int/en/files/33511/html>.

Russian Offensive Campaign Assessment, April 9, 2023. ISW Press, Retrieved from: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-april-9-2023>.

Synchak, Bohdan, Yelisovenko, Yurii and Romanchuk, Svitlana (2023). Information War in the Religious Sphere in the Context of the «Battle» for the Kyiv-Pechersk Lavra. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. Vol. 43: Iss. 7, Article 7. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2464>.